

MITROPOLIA OLTENIEI

REVISTA

ARHIEPISCOPIEI CRAIOVEI,
ARHIEPISCOPIEI RÂMNICULUI,
EPISCOPIEI SEVERINULUI ȘI STREHAI EI,
EPISCOPIEI SLATINEI ȘI ROMANAȚILOR
ȘI
A FACULTĂȚII DE TEOLOGIE - CRAIOVA

ANUL LXX (833-836), NR. 5-8, MAI-AUGUST, 2018

EDITURA MITROPOLIA OLTENIEI
CRAIOVA
ISSN 1013-4239

Mărturisitorii „filosofiei monahale”.

Lucrarea nevoițelor duhovnicești la: Sfântul Antonie cel Mare, Sfântul Pahomie cel Mare și Avva Evagrie Ponticul

Pr. Lect. Univ. Dr. IONIȚĂ APOSTOLACHE¹

Cuvinte cheie: *monahism, Sf. Antonie cel Mare, Sf. Pahomie cel Mare, Evagrie Ponticul*

Keywords: *monasticism, St. Anthony the Great, St. Pachomius the Great, Evagrius from Pont*

Predispoziția permanentă a omului spre cele de sus și permanenta sa căutare și creștere duhovnicească aduce cu sine o adâncă mărturisire a tainei personale în lumina nevoițelor ascetice. Istoria Bisericii Primare dă mărturie despre aceste lucrări vii de mărturisire, sugerând o continuitate desăvârșită în duhul Adevărului Ipostatic și Mântuitor. Arc peste timp, cheia de legătură dintre martiriu și viața ascetică a călugărilor se evidențiază prin faptul că iubitorul de Hristos „nu încetează niciodată să înseteze de «Dumnezeu Cel puternic», așa «cum dorește cerbul izvoarele apelor»”. Într-o notă plină plină de specificitate, mergând mai la adâncul adevărilor de credință, descoperim o latură practică a mărturisirii, împodobită în frumusețea simbolului și a tainei. Descoperim astfel, că „viața martirică se aseamănă în multe privințe vieții ascetice. Astfel, urcușul duhovnicesc realizat pe diferite căi, fie pe linia martiriului, fie pe calea ascetică, este o cunoaștere angajată într-o permanentă ridicare spre cele de sus, înspre unirea cu «marele Arhiereu, care a străbătut cerurile». Deci, martirii și asceții, urmând Domnului, «vor străbate cerurile, întrecând nu numai pământul și tainele lui, ci și cerurile și cele ce le înconjoară». În felul acesta, oamenii cuprinși de iubirea lui Dumnezeu sunt chemați la purificarea de patimi și de slăbiciuni”.² Harismele de care Duhul i-a făcut vrednici au așezat în vistieria Bisericii lucrarea mărturisitoare a Adevărului înomenit prin puterea propriului exemplu. Icoane ale unei dimensiuni profetice de existență, monahii au exprimat de fiecare dată o atitudine intransigentă în fața unei lumi dezlănțuite și prinsă în mrejele păcatului. Starea lor de veghe nu trebuie înțeleasă „doar ca o școală a desăvârșirii spirituale, ci și ca un

¹ Universitatea din Craiova, Facultatea de Teologie Ortodoxă.

² Acad. Dr. Mitrop. IRINEU POPA, *Experiențe mistice la Părinții Orientali*, vol. II, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2012, p. 203-204.

corp ce se simte responsabil de credință și față de soarta Bisericii, în general”³.

Încă din zorii creștinismului, Biserica a ridicat în lumea păgână o permanentă sete eshatologică. Astfel, după perioada martirică, în chip paradoxal lumea nu mai poate scoate afară pe creștinul, care „trece la adânc și elimină lumea din ființa ei”. În consecință, afirmă Paul Evdokimov, „Părinții pustiei reconstituie climatul luptei din primele veacuri și regăsesc echivalentul formelor agresive ale persecuțiilor. Arenele unde fiarele sfășiau pe martiri fac loc imensei scene a pustiei, de unde fâșnesc fiare mult mai de temut și unde se profilează umbrele puterilor demonice. Ispitele Sfântului Antonie sau cele ale Sfântului Ioan din Egipt oferă imaginea impresionantă a Urâciunii ispititoare, pe care o reproduce cu fidelitate arta lui Ieronymus Bosch”⁴.

Revenind la structura lui etimologică, trebuie arătat că termenul de „*monah*” (de la grecescul: *o monachos*, - *ou*) are la origini sensul de „*singuratic*”. De aici au apărut două forme clasice ale monahismului primar, definite ca structură și organizare drept: *anahoretic*⁵ – însemnând viața solitară sau eremitică; și *cenobitic* – descris de viața comunitară.⁶ Printre întemeietorii de drept ai acestor practici de viațuire ascetică se numără Sfinții Antonie (c. 254-356) și Pahomie cel Mare (c. 292-346).⁷ Acești doi mari părinți ai viețuirii monahale contribuie efectiv la definirea primelor forme de manifestare și mărturisire a unei „filosofii ascetice” în viața Bisericii. Ucenicii lor, fie că s-au regăsit în practica eremitică sau chinovială, au rămas uniți în convingerea că „*rugăciunea, oricare i-ar fi forma, este conținutul permanent și fundamental al vieții monahale*”⁸.

³ JOHN MEYENDORFF, *Teologia bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, ediția a II-a, revizuită, traducere din limba engleză și cuvânt înainte de pr. prof. univ. dr. Alexandru I. Stan, Ed. Nemira, 2011, p. 99.

⁴ PAUL EVDOKIMOV, *Vârstele vieții spirituale – de la Părinții pustiei până în zilele noastre*, traducere din franceză de pr. prof. Ion Buga și Anca Manolescu, Ed. Humanitas, București, 2006, p. 105.

⁵ „Cuvântul *anahoret* vine de la verbul grecesc *anahoreo*, *anahoro* – care înseamnă «a se retrage», «a se îndepărta». Prin urmare, anahoreții au fost asceții care se retrăgeau din spațiile locuite, practicând viața monahală mai departe de comunitățile religioase sau eventual, în pustiu” (Pr. prof. dr. VASILE RĂDUCĂ, *Monahismul Egiptean de la singurătate la obște*, Ed. Nemira, București, 2003, p. 18).

⁶ Sistemul monastic chinovial se definește printr-o „ambianță, în care inițiativa și libertatea personală erau puse exclusiv în slujba comunității, înțeleasă, la rândul ei, ca organism în care fiecare monah era mădular viu, dinamic, cu responsabilitate, nu o simplă rotiță depersonalizată, într-un anume agregaj” (IBIDEM, p. 24).

⁷ J. WILLIAM HARMELESS, SJ, *Monasticism*, în „The Oxford Handbook of Early Christian Studies”, p. 493-494.

⁸ „În totalitatea ei, afirmă părintele John Meyendorff, obștea monahală i-a învățat pe bizantini cum să se roage. Chinoviticii au creat un sistem liturgic și care, treptat, a fost adoptat de întreaga Biserică până azi. Biserica Răsăritului nu cunoaște alt tipic afară de cel

I. Sfântul Antonie cel Mare - „părinte al monahilor”

Sfântul Antonie cel Mare (cca. 254-356) s-a evidențiat în tradiția monahismului oriental în primul rând ca pildă autentică de viețuire duhovnicească. „Viața” sa,⁹ scrisă de Sfântul Atanasie cel Mare, ucenicul său, „a rămas pentru totdeauna stindardul idealului monastic, definind întreaga dezvoltare ulterioară a monahismului în Biserică”. În ea sunt cuprinse în mare cele două etape ale urcușul duhovnicesc: petrecerea celor 20 de ani în singurătate și, mai apoi, primirea ucenicilor pentru sfat și povață, în calitate de avva. Despre această ultimă perioadă, Sf. Atanasie spune că „atunci au apărut mănăstiri în munți, oameni care au respins toate bunurile pământești și și-au înscris numele în cetatea cerească”. Prin importanța și popularitatea ei deosebită, „Viața Sfântului Antonie cel Mare” a manifestat o influență imensă în istoria monahismului primar. Prin intermediul acestei lucrări „idealurile monastice și spiritualitatea pustiului se popularizează în întregul Imperiu, adăugând totodată și numeroși imitatori (cf. Fer. Jeronim, *Viața lui Pavel Tebeul*). A provocat de asemenea și controverse. În *Confesiunile sale*, Fer. Augustin mărturisește cum l-a ajutat povestea de viață a Sfântului Antonie în convertirea sa din 386. Textele mai noi – însă mai puțin precise – vorbesc despre Sf. Antonie ca fiind «primul călugăr» și «fondatorul monahismului creștin».¹⁰ În consecință, putem spune că de la Sfântul Antonie cel Mare, pe lângă modul de viețuire în singurătate, monahismul oriental dobândește și o formă organizată, cu reguli de viețuire comună.

Din Pateric și din Viețile Sfinților aflăm despre smerenia Sfântului, luată ca pildă de ucenicii săi și de urmașii acestora. Dumnezeu i-a dat și puterea de a-l înfrunta pe diavol, de a-i descoperi modurile în care acesta îi munea pe călugări și pe drept-credincioși, încercând a-i câștiga pentru împărăția întinericului. Mai mult, Sfântul Antonie a fost unul dintre cei mai mari asceți ai Ortodoxiei, a avut mereu în minte modelul marelui postitor al Legii celei Vechi, pe Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul. La fel ca și Ilie proorocul, el a parcurs treptat etapele ascetice ale nevoițelor, cu înlesnire

monahal, în timp ce isihăștii au creat o tradiție de rugăciune personală și de contemplație neîntreruptă. În ambele cazuri, rugăciunea a fost înțeleasă ca un mod de a atinge ținta vieții creștine însăși: părtășia cu Dumnezeu, theosis (Îndumnezeirea) prin comuniunea cu omenirea îndumnezeită a lui Hristos în Duhul Sfânt. Chinoviții au pus accent, în general, pe natura liturgică sau sacramentală a acestei comuniuni, în timp ce isihăștii învățau că trăirea trebuia atinsă prin efort personal” (JOHN MEYENDORFF, *Teologia bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, ediția a II-a, revizuită, traducere din limba engleză și cuvânt înainte pr. prof. univ. dr. Alexandru I. Stan, Ed. Nemira, București, 2011, p. 100).

⁹ SFÂNTUL ATANASIE cel MARE, *Viața Cuviosului Părintelui nostru Antonie (Vita Antonii)*, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în PSB 16, Ed. IBMBOR, București, 1988, p. 191-245.

¹⁰ J. WILLIAM HARMELESS, SJ, *Monasticism*, p. 494.

suferind osteneala, căci având osârdua sufletului, pe toate le făcea cu o pornire plăcută din interior, așa încât cea mai mică pricină de nevoie a sa era cu greu acceptată de un om obișnuit.

Privegherea a lucrat-o treptat, ajungând să petreacă nopți întregi fără somn. Mânca o dată pe zi, după apusul soarelui, uneori și după două zile, iar de multe ori și după patru zile se împărțăsea de hrană, iar hrana lui era pâine și sare, și băutura era numai apa, iar despre carne și vin nici nu mai încăpea vorba. Pentru somn, Sfântul întrebuița o rogojină, iar mai apoi se culca chiar pe pământ, gândind mereu la cuvintele Apostolului: „*când sunt slab, atunci sunt puternic*”. Fiecare zi o socotea începutul pustniciei sale, căci nu voia cu vremea să măsoare calea faptei bune, căci el nu pomenea vremea trecută, arătând în fiecare zi mai mare efort spiritual și mai multă osteneală, urmând totdeauna învățătura Sfintei Scripturi: „cele din urmă uitându-le și la cele dinainte întinzându-ne“, aducându-ne aminte de cuvântul proorocului Ilie care zice: „viu este Domnul Căruia i-am stat înaintea astăzi“, înțelegând astăzi, fără măsură trecută, ci ca și cum ar fi început în fiecare zi. În toate nevoițele sale, Antonie l-a avut pildă pe marele Ilie, zicând că „se cade sihastrului ca petrecerea marelui Ilie s-o aibă ca oglindă în viața sa“.

Datele pe care le avem despre Sfântul Antonie sunt relatările Sfântului Atanasie, ucenicul său. Din scrierile acestuia aflăm că Antonie a murit la vârsta de 105 ani, lăsând în urma sa mulțime de ucenici și oștiri întregi de monahi. Când filosofii care veniseră la dânsul, iscodindu-l, l-au întreat: „*Ce este mai veche, cunoașterea sau cartea? Și care dintre acestea două a fost cauza celeilalte?*“, la răspunsurile date de Antonie ei au plecat rușinați, dându-și seama că ei aveau doar unele cunoștințe despre cunoaștere, pe când Antonie avea Cunoașterea însăși. El a fost omul care a atins desăvârșirea încă din această viață, a fost un dascăl al dascălilor și un învățător al învățătorilor, care, timp de 85 de ani, s-a desăvârșit pe sine și așa a putut să-i desăvârșască și pe alții. Plin de liniștea vieții petrecute în comuniune cu Dumnezeu, de ani și de fapte bune, Sfântul a urcat la cele de sus în anul 356 d. Hr. în deșertul de pe malul drept al Nilului.

Influența extraordinară a Sfântului Antonie cel Mare asupra vieții ascetice din primele veacuri marchează în mod real începutul monahismului. Dintre scrierile sale au ieșit la lumină până acum șapte scrisori amintite de Fer. Ieronim. Ele au apărut în mai multe traduceri: două redactări în limba latină (prima este o traducere ce datează din anul 1516 și aparține lui Symphorian Champerius, după un manuscris grec, iar a doua este tradusă după un manuscris arab, cuprinzând un text mai larg, aici alăturându-se, pe lângă cele șapte epistole puse sub numele lui Antonie, și treisprezece epistole care aparțin ucenicului său Ammonas, urmașul lui Antonie la conducerea chinoviei din Pispir), iar în timpul mai nou a început să fie descoperit și textul copt, cel original, al unora dintre aceste epistole.

Există de asemenea o mănăstire ortodoxă a creștinilor copti din Egipt, fiind totodată și una dintre cele mai vechi așezări monahale de aici. A fost întemeiată la anul 356, în urma morții Sfântului Antonie, situându-se la poalele munților Al-Qalzam, în apropiere de Al-Zaafarana. Din relatările istorice aflăm că mănăstirea constituia primul nucleu monastic din vremea împăratului Iulian Apostatul. Primii călugări de aici obișnuiau să trăiască în peșterile masivelor din apropiere, dar se duceau în fiecare duminică și sărbătoare pentru liturghie în biserica centrală. Abia în secolul al V-lea, anahoreții singuratici au îmbrățișat modul de viață chinovial, construind cele dintâi chilii ale mănăstirii. Mănăstirea Sfântului Antonie a avut un rol important în istoria bisericii copte, fiind locul de găzduire pentru numeroși creștini care au avut nevoie de adăpost în vremuri grele, găsim aici tot ceea ce era necesar pentru a duce o viață de comuniune cu Dumnezeu.

II. Sfântul Pahomie cel Mare - începătorul vieții de obște

Cu toate că nu este el fondatorul monahismului cenobitic, datorită notorietății sale în epocă, Sfântul Pahomie cel Mare (cca. 292-346) a fost socotit drept „*părintele primelor rânduieli de obște*”, călăuzind pe primii monahii din Tebaida de pe Nilul de Sus. Viața sa a avut însă valențe mult mai complexe, urcând de la păgânism la cele mai înalte experiențe mistice. S-a născut la anul 292 în localitatea Latopolis din Egiptul Superior, într-o familie de oameni simpli (țărani), păgâni de neam.¹¹ A primit Taina Sfântului Botez în jurul anului 313, în urma unei făgăduințe pe care a făcut-o înaintea lui Dumnezeu.¹² După o perioadă în care se nevoiește în singurătate, într-un templu părăsit al lui Serapis, îl descoperă pe avva Palamon, slujind într-o comunitate de frați, la marginea satului Șeșenit. Se hotărăște astfel să slujească nemijlocit celorlalți, ridicând cu propriile sale mâini chilii și biserici, necesare vieții de obște. La scurtă vreme, Dumnezeu îi descoperă în vedenie să rămână în partea estică a Nilului, la Tabennei, și să facă aici o mănăstire. Se desprinde astfel de lângă avva Palamon, reușind să înființeze, în perioada 329-340, mănăstiri de monahi: în Tebenesi, Pebo,

¹¹ Cel mai important document biografic legat de Sfântul Pahomie cel Mare este implicit „Viața” sa, tradusă în mai multe limbi: *coptă* (variante originală și cea mai veche), în traducerea lui VEILLEUX; cu traduceri: în *greacă* (var. FESTUGIERE și HALKIN); *arabă*, editată de Amelineau; *boharitică*, editată de Theofile LEFORT (*Ouvres de St. Pachome et de ses disciples*, Louvain, 1956).

¹² În 312 a fost înrolat în oastea romană spre a lua parte în campania pregătită de Maxim Daia împotriva lui Licinius. Căzând prizonier și văzând atunci lucrarea de milostenie a creștinilor din Teba față de soldații întemnițați, a promis lui Dumnezeu că dacă va scăpa de oaste, își va așeza întreaga viață în slujba lui Hristos. După eliberare, s-a stabilit în localitatea Șeșenit, unde a și primit Botezul (VINCENT DESPREZ, *Le monachisme primitif. Des origines jusqu'au d'Ephese*, Preface de Dom Pierre Miquel, col. Spiritualité Orientale, no 72, Abbaye de Bellefontaine, 1998, p. 211-212).

la Temușon și Tebiu, în Tse-Hermopolis, Tesmine și la Fenum.¹³ Pe de altă, conștient fiind că „Biserica nu este alcătuită numai din bărbați”, a rânduit și așezăminte monahale pentru femei. Astfel, când sora sa Maria a hotărât să se călugărească, Sfântul Pahomie „a trimis călugări care i-au construit o chilie în satul cel mai apropiat. Curând, în jurul Mariei s-au adunat alte femei, chilia devenind o mare mănăstire feminină. Pentru că s-au înmulțit tinerele care doreau să ducă o viață consacrată, Sfântul Pahomie a mai zidit o mănăstire de călugărițe în apropierea mănăstirii Tesurinie. Aceste mănăstiri respectau aceeași rânduială după care se conduceau și cele de călugări”.¹⁴

De aici, Sfântul Pahomie a trecut la consemnarea primelor sale rânduieli de obște.¹⁵ Lucrarea sa a devenit atât de cunoscută încât a ajuns să fie cercetat chiar de Sfântul Vasile cel Mare, (între anii 357-358), inspirându-se mai apoi de la dânsul în rânduielile sale.¹⁶ În aceste reguli, care îi poartă numele, se cuprind majoritatea rânduielilor pe care sfântul le-a instituit în decursul vieții. Există însă suspiciuni în ceea ce privește paternitatea lor. După unii cercetători, Rânduielile ar fi fost scrise de ucenicii săi. Pe de altă parte, tot de la Sfântul Pahomie s-au păstrat o serie de *Epistole*, acestea fiindu-i atribuite în întregime.¹⁷

Koinonia pahomiană depinde așadar de personalitatea fondatorului ei și implicit de rânduielile sale monahale. Acestea s-au arătat dintru începută pline de Duh Sfânt, având rolul de a spori permanent virtuțile și de a-l ridica pe nevoitor cât mai sus pe scara virtuților. Așa se face că prin exemplul părintelui lor și prin așezămintele sale scrise, monahii au învățat cum trebuie să se roage, sau cum trebuie să înfrunte ispita în fiecare împrejurare. A rămas foarte limpede consemnat în viața sa faptul că Sfântul Pahomie se ruga neîncetat și fierbinte pentru fiecare dintre călugări. Veghea permanent la faptele lor. Era atât de înțelept în povățuirea duhovnicească

¹³ Pr. prof. dr. VASILE RĂDUCĂ, *Monahismul Egiptean ...*, p. 135-136.

¹⁴ Pr. prof. dr. VASILE RĂDUCĂ, *Monahismul Egiptean ...*, p. 137.

¹⁵ Când a văzut că frații au început să se adune lângă dânsul, sfântul a stabilit pentru început următoarele reguli: „fiecare va avea grijă de sine însuși și se va îndeletnici cu lucrarea mâinilor, însă câștigul se va împărți în mod egal tuturor, începând de la lucrurile materiale, hrană sau primirea oaspeților – căci ei au mâncat împreună; vor lăsa la o parte toate grijile vieții și se vor încrede în stareț și în ajutorul lui Dumnezeu” (*History of Christian Spirituality*, vol. I, „The Spirituality of the New Testament and the Fathers”, eds. LUIS BOUYER, Dom JEAN LECLERCQ, Dom FRANCOIS VANDENBROUCKE and LUIS COGNET, The Seabury Press, New York, 1963, p. 322).

¹⁶ ALEXANDER SCHEMANN, *O Istorie a Bisericii de Răsărit*, traducere din limba engleză și prefață de pr. Vasile Gavrilă, Ed. Sofia, București, 2003, p. 140.

¹⁷ În opera avvei Pahomie mai intră și câteva catehisme. Textele, pe alocuri lacunare, s-au păstrat în versiune coptică, fiind traduse ulterior, împreună cu Regulile, în latină și greacă (JEAN GRIBOMONT, „Monasticism and Ascetism. I. Eastern Christianity”, *Christian Spirituality. Origines to the Twelfth Centuries*, Edited by Bernard McGinn and John Meyendorff, Crossroad Publishing House, New York, 1985, p. 86-89).

încât „egumenul aducea adesea la dânsul călugări răzvrățiți pentru a-i tămădui”. Ne spune *Viața* sa că odată egumenul de la Pebu a venit odată în Tebaida pentru a se plânge de un călugăr tânăr, care dorea să fie cu tot dinadinsul preot și pe care nu-l socotea vrednic de această mare cinste. Spre uimirea sa, Sf. Pahomie a spus: „Sfatul meu este că ar trebuie să împlinești dorința fratelui. Dorința de a deveni preot este bună în sine și poate îndemna un suflet leneș spre o mai mare desăvârșire. Poate că sfintele porunci îl vor sfinți pe dânsul”¹⁸.

Într-un mod cu totul aparte, Sfântul Pahomie cel Mare lasă după moarte bisericii „un corp cu totul unitar”. Frații *koinoniei* sale erau orânduți după reguli bine definite.¹⁹ De aici au ieșit comunități puternice, cu un cuvânt greu de spus în elaborările doctrinare ale Bisericii. Monahii școliți în chinovie au știut astfel să îndeplinească munca cu rugăciune, ajungând mai târziu să descopere tainica rugăciune a inimii sau „cu mintea în inimă”.

III. Evagrie Ponticul – „filosoful misticii orientale”

La începutul secolului IV, nevoințele părinților duhovnicești din coloniile de la Nitria, Kellia sau Sketis²⁰ au influențat masiv literatura și spiritualitatea monahismului oriental. Nume de rezonanță din teologia patristică răsăriteană (cum ar fi: Sfântul Vasile cel Mare, Rufin, Melania, Sfântul Ioan Casian sau Evagrie Ponticul) s-au înrăurit de aceste daruri duhovnicești, rânduindu-le mai apoi ca norme fundamentale pentru viața creștină. Între aceștia, Evagrie Ponticul a reușit să lase o moștenire însemnată pentru tradiția monahismului oriental, fiind într-adevăr „*cel mai fecund și mai adânc scriitor duhovnicesc din pustia Egiptului*”. Se poate spune astfel că „Evagrie a fost moștenitor al marilor alexandrini Clement și Origen, de la care a împrumutat principiile unei mistici intelectuale. Învățăturile sale, sub formă de cugetări, imită filosofia sentențială. El este inițiatorul «centurilor», al maximelor în grup de câte o sută ... Spiritul său de gânditor profund a dat o formă mai înțeleasă ideilor de seamă ale lui Origen și Grigorie de Nyssa. Dar

¹⁸ EMILY F. BOWDEN, *The Fathers of the Desert*, translated from german by the contece Hahn-Hahn, London, s.a., p. 196.

¹⁹ „În fruntea mănăstirii află un superior și un secund. În fruntea întregului ordin se află *Tatăl* ... Direcția treburilor economice este încredințată unui econom, astfel încât monahii, care la intrarea în mănăstire renunță la toate bunurile, nu au un raport economic cu exteriorul” (vezi aici: *Dicționarul Enciclopedic al Răsăritului Creștin*. Coord. Eduard G. Farrugia S.J., traducere din limba italiană de Adrian Popescu, Vasile Rus, Ioan Muntean și Andrei Mărcuș, Ed. Galaxia Gutenberg, Tg. Lăpuș, 2005, p. 573).

²⁰ Sunt cele mai cunoscute centre monahale din secolul IV, definind astfel „spiritualitatea pustiei”. Mai mult, după unii specialiști, importanța lor reiese în primul rând din faptul că, prin efervescența lor duhovnicească, cele trei mănăstiri au făcut trecerea „de la duhul lumii la lumea duhului” (DANIEL LEMENI, *Duhul a suflat în pustie. Lumea duhovnicească a Părinților deșertului*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2014, p. 227-227).

opera lui a ajuns la noi pe căi ce țin de compromisul cu origenismul, ceea ce ne face să credem că Evagrie era misticul grupului și cel care scria cărți, mai ales că în lucrările sale se găsesc opiniile lui Origen: preexistența sufletelor și apocatastaza. Este probabil că și alte idei asemănătoare cu ale lui Origen ar fi fost descoperite în opera sa, dacă n-ar fi fost condamnat de sinodul de la Constantinopol din 553, astfel că părțile incriminate din scrierile sale au dispărut din tradiția manuscrisă greacă”.²¹

Evagrie era originar din Pont, din cetatea Iberilor, fiu al unui horepiscop. A fost hirotesit citeț de către Sfântul Vasile cel Mare, devenind după moartea acestuia ucenic al Sfântului Grigorie de Nazianz, în Constantinopol. Acolo era cinstit de toată cetatea, grație calităților sale de fin teolog și apologet al Bisericii. Cu toate acestea, încercat fiind de patimi, a decis să se retragă în pustie.²² Părăsește astfel Constantinopolul și vine în Țara Sfântă (382), stabilindu-se în comunitățile ascetice înființate pe muntele Măslinilor de Rufin și Melania cea Bătrână. Evagrie s-a stabilit doi ani la Nitria, unde-și va face ucenicia. Din anul 385 s-a așezat la Kellia, unde a trăi în cea mai aspră nevoiță (300 de grame de pâine pe zi și un ulcior de ulei la trei luni). Și-a câștigat existența copiind cărți sub călăuzirea duhovnicească a celor doi Macarie: Macerie Egipteanul din Sketis și Macarie Alexandrinul. Preocuparea pentru teologia origenistă a început la Kelia,²³ alături de frații Lungi (Dioscor, Ammonius, Eusebiu și Eftimie).²⁴ A trecut la cele veșnice pe data de 6 ianuarie 399, înaintea disputelor antropomorfitate. A fost condamnat de Biserică post-mortem prin edictul de la Ierusalim din 543 și în cadrul Sinodului V Ecumenic (553), fiind acuzat de origenism. Datorită acestui fapt, opera sa s-a păstrat doar în parte, fiind recuperată îndeosebi din corpul traducerilor siriace și armene.²⁵

Influența lui Evagrie asupra monahismului oriental a fost una puternică. Multe din ideile sale au trecut de la el la: Sfântul Ioan Scărarul, Isihie, Sfântul Maxim, Sfântul Nichita Stithatul, până la isihiaști.²⁶ În

²¹ IPS Dr. IRINEU POPA, *Experiența mistică a Părinților Orientali*, vol. I, Ed. Anastasia, 2005. 78-79.

²² PALADIE, *Istoria Lausiacă (Lavsaicon)*, traducere, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 2007, p. 87.

²³ *Kelia* fusese la început doar o anexă a Nitriei. Numele ei vine de la numeroasele chilii în care se adăposteau nevoitorii. Principala lor preocupare era *rucodelia*, așezată laolaltă cu rugăciunea și meditația la cuvântul Scripturii. Duminica însă, cu toții coborau în lavră pentru a participa la Sfânta Liturghii și la agapă (ANTOINE GUILLAUMONT, *op. cit.*, p. 252).

²⁴ EVAGRIE PONTICUL, *În luptă cu gândurile...*, p. 10.

²⁵ SFÂNTUL ANTONIE CEL MARE, *op. cit.*, p. 39.

²⁶ Poate fi considerat chiar „un precursor al rugăciunii neîncetate”, întrucât, „fără să vorbească de rugăciunea inimii, el scoate în evidență un număr remarcabil de trăsături pe care le regăsim în tradiția acesteia: paza inimii, curățirea minții, rugăciunea simplă și

viziunea sa, monahul este un întreit renunțator: la trup - prin retragere și izolare în liniștea chiliei sale, la lucrurile materiale și la gândurile răutății (*logismoî*) - prin demascarea și respingerea lor. Monahul devine astfel, în concepția lui Evagrie, „specialistul în războiul imaterial cu gândurile”. Pornind de la această premisă, el a reușit să sistematizeze un veritabil „*catalog al celor opt gânduri ale răutății*”.²⁷

Îndeaproape următor lui Origen, „teoreticianul gândurilor” răutății a descris lupta monahului împotriva vrăjmașului diavol, folosindu-se cu precădere de imaginile origeniste. După el, viața duhovnicească presupune două direcții: activă și contemplatică (sau gnostică). De la prima, monahul ascende ca pe o scară la cea de a doua, cea gnostică, cea care își are „încoronarea în contemplarea Sfintei Treimi”. În consecință, „rostul ascezei creștine este de a înlătura obstacolele ce stau în calea cunoașterii, prin curățirea sufletului de patimi. Nevoitorul luptă împotriva răului de la începuturi, adică împotriva trufiei care l-a azvârlit din cer pe Lucifer. Evagrie nu aseamănă căderea și nici reîntoarcerea ascetului cu cele ale lui Adam, strămoșul nostru, ci cu cele ale lui Lucifer, spirit nematerial. Acest aspect se îndreaptă util către următoarea idee, a «intellectului pur» căzut din trufie, păcătuire diferită de a omului psihic alungat din Rai din cauza mâncării fructului oprit”.²⁸

În tratatele „*Praktikos*” și „*Antirrhetikos*”, avva Evagrie identifică cele opt gânduri rele, potrivnice vieții duhovnicești: *lăcomia pântecelui, desfrânarea, iubirea de arginți, mânia, întristarea, plictiseala, slava deșartă, mândria*.²⁹ Ca remedii împotriva acestora, el este de părere că monahul trebuie să se împotrivescă mai întâi patimilor materiale/trupești (lăcomia, desfrânarea, avariția) și mai pe urmă se înceapă lupta cu cele spirituale (mânia, tristețea, plictiseala și cele mai subtile, slava deșartă, trufia). Mai mult, ca exemplificare, Evagrie arată că purificarea de gândurile răutății are un explicit conținut *hristologic*, deoarece monahul trebuie să aibă în minte întreita ispitire a lui Hristos din deșertul Karantaniei.³⁰

apropierea de Dumnezeu, imagini înșelătoare, chipuri false ale lucrurilor pământești” (IPS IRINEU POPA, *Experiențe Mistice la Părinții Orientali*, p. 82).

²⁷ ANTOINE GUILLAUMONT, *op. cit.*, p. 255.

²⁸ IPS IRINEU POPA, *Experiențe Mistice la Părinții Orientali*, p. 84.

²⁹ Mai toate scrierile sale sunt dominate de analiza amănunțită a celor opt gânduri rele. „Opt sunt toate gândurile generale, care cuprind toate gândurile: cel al *lăcomiei*, după care vine cel al *desfrânării*, al treilea este al *avarității*, al patrulea, al *întristării*, al cincelea, al *mâniei*, al șaselea este al *acediei*, al șaptelea, al *slavei deșarte*, iar al optulea, al *mândriei*” (*Traite pratique*, cap. 6, p. 507-509).

³⁰ „De aceea diavolul și aceste trei gânduri i le-a înfățișat Mântuitorului: întâi îndemnându-L să facă pietrele pâini, al doilea făgăduindu-i toate lumea dacă i se va închina și al treilea spunându-i că va fi acoperit de slavă dacă va asculta, întrucât nu va păți nimic din așa cădere. Dar Domnul, dovedindu-se mai presus de acesta, i-a poruncit diavolului să meargă

Pe lângă mistica gândurilor răutății și în strânsă legătură cu aceasta, avva Evagrie este preocupat și de imaginea părintelui duhovnicesc. El trebuie să fie încercat în această luptă nevăzută cu diavoli, să parcurgă ani îndelungați de asceză (*praktike*), deoarece „cine prin priveghere și prin asceză s-a făcut pasăre poate să se facă părinte al tinerilor”. Avva mai este definit prin „iubirea sa blândă”, dezvoltată ca țel al cunoașterii și al înțelepciunii. Ea trebuie să se manifeste cu discreție, având rolul de a-i naște pe alții spre virtute și spre cunoașterea lui Dumnezeu. Această calitate îl face pe avva după chipul Ziditorului său, care a spus: „Învățați de la Mine că sunt blând și smerit cu inima”.³¹ În acest sens, principalul îndemn lui Evagrie se concentrează în conceptul de *imitatio Christi*. De aceea, el îi îndeamnă pe ucenici: „Să dobândim așadar acea blândețe a Celui ce a spus: «Învățați de la Mine că sunt blând și smerit cu inima» și «Mă rog să mă fac ucenic al celui blând și să fiu numit astfel»”.³²

O a doua calitate menționată de Avva Evagrie în descrierea paternității sale duhovnicești este „*apatheia*” (sau „despățimirea”). Legată de cele opt gânduri ale răutății, *apatheia* nu este altceva decât „sănătatea naturală a sufletului”.³³ Ea se câștigă prin harul „discernământului duhurilor”, definind astfel cunoașterea duhovnicească, care îl face pe monah „*praktikotatos*”, adică iscusit în practicarea vieții ascetice.

Evagrie începe să contureze portretul *avvei* după Sfânta Scriptură. De aceea, teologul orientalist Michael O’Laughlin spune că „paternitatea spirituală nu este un fenomen izolat, ci are pentru Evagrie un loc teologic foarte precis în interiorul istoriei mântuirii. Ea este înainte de toate o imitație a lui Hristos, cu alte cuvinte, o intrare în opera Sa mântuitoare, care vrea să-i ducă pe oameni de la răutate la virtute (prin *praktike*) și de la neștiință la cunoașterea lui Dumnezeu (prin *theoretike*). Ea este apoi frăție între îngeri și drepti, întrucât Mântuitorul nostru își împlinește opera Sa mântuitoare între noi prin cei dintâi”.³⁴ *Praktike* îi este indispensabil *avvei* până la moarte, „dat fiind că nu începătorii în viața duhovnicească, ci dascălii duhovnicești trebuie să ducă cele mai aspre bătălii”.³⁵

înapoia Lui. Prin aceasta ne-a învățat că nu este cu putință să alunge cineva de la sine pe diavol dacă n-a disprețuit aceste trei gânduri” (EVAGRIE PONTICUL, *Capetele despre deosebirea patimilor și a gândurilor*, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia*, vol. 1, Ed. Humanitas, 2008, p. 53).

³¹ Matei 11, 29.

³² Ierom. GABRIEL BUNGE, *Evagrie Ponticul - o introducere*, Ed. Deisis, Sibiu, 1996, p. 112.

³³ Ierom. GABRIEL BUNGE, *Părintele duhovnicesc și gnoza creștină după Avva Evagrie Ponticul*, cu două studii de Michael O’Laughlin, traducere diac. Ioan I. Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, 2000, p. 32.

³⁴ *Părintele duhovnicesc și gnoza*, p. 40.

³⁵ *Evagrie Ponticul - o introducere*, p. 136.

IV. „Mărturisitorii Filosofiei Monahale”

Cei trei Părinți Duhovnicești ai pustiei reprezintă în esență o sinteză a capacității apofatice de mărturisire a credinței în Mântuitorul Hristos. Mărturisirea lor este una a nevoințelor și încercărilor duhovnicești. Printr-o experiență de duh și rugăciune, teologia promovată în scrierile lor se situează dincolo de concept și conceptualizare, îmbrăcând întru totul veșmântul nepătimitor al nevoinței. În acest context, ca reprezentanță de seamă ai monahismului oriental, *cei trei corifei ai pustiei* vin să ajute și să întărească datoria actuală a Bisericii de a fi jertfelnică și mărturisitoare. Prin viețile și moștenirile lor scrise, „Mărturisitorii Filosofiei Monahale” adevăresc în mod clar și lămurit concluzia la care ajunge mult mai târziu marele filosof creștin Nikolai Berdiaev, anume că: *„Filosofia pură eliberată de mit și de experiența religioasă, ca și teologia izvorâtă din concepte, nu pot cunoaște pe Dumnezeu. Orice încercare de cunoaștere rațională a divinității riscă să cadă în monismul sau dualismul abstract. Orice concepție despre natura divină care nu este contradictorie și paradoxală e disperat îndepărtată de misterele vieții divine”*.³⁶ În consecință, esența unei mărturisiri autentice rămâne până la urmă dozată în spiritul viu, smerit și jertfelnic al nevoințelor duhovnicești.

Abstract: Confessors of „Monastic Philosophy”. The Spiritual Works at: Saint Anthony the Great, Saint Pachomius the Great and Avva Evagrius from Pont

The Christian life and attitude can take different forms. The monastic life is one of them and it helps us to see the world through different lens. The spiritual ascension, the ascetical or the martyric one, is an assumed life for and in Christ, the Son of God. Since the beginning, the Christian logic was against the human logic. But this was like an attraction for many pagans. To exemplify this new attitude towards life, we present the most important models of monks from the first centuries of Christianity. First, we speak about the life of Saint Anthony the Great, then about Saint Pachomius the Great and we end up with Evagrius from Pont. Indeed, they are truly confessors of the monastic philosophy and we demonstrate in this article this reality.

³⁶ NIKOLAI BERDIAEV, *Spirit și libertate. Încercare de filosofie creștină*, traducere de Stelian Lăcătuș, postfață de Gheorghe Vlăduțescu, Ed. Paideia, București, 2016, p. 107.

BIBLIOGRAFIE

1. APOSTOLACHE, IONIȚĂ, *Hristologie și mistică în teologia siriană*, Ed. Mitropolia Olteniei, Ed. Cetatea de scaun, Craiova/ Târgoviște, 2014.
2. BERDIAEV, NIKOLAI, *Spirit și libertate. Încercare de filosofie creștină*, traducere de Stelian Lăcătuș, postfață de Gheorghe Vlăduțescu, Ed. Paideia, București, 2016.
3. BOWDEN, EMILY F., *The Fathers of the Desert*, translated from german by the contece Hahn-Hahn, London.
4. BUNGE, Ierom. GABRIEL, *Evagrie Ponticul - o introducere*, Ed. Deisis, Sibiu, 1996.
5. BUNGE, Ierom. GABRIEL, *Părintele duhovnicesc și gnoza creștină după Avva Evagrie Ponticul*, cu două studii de Michael O 'Laughlin, traducere diac. Ioan I. Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, 2000.
6. DESPREZ, VINCENT, *Le monachisme primitif. Des origines jusqu'au d'Ephese*, Preface de Dom Pierre Miquel, col. Spiritualité Orientale, no 72, Abbaye de Bellefontaine, 1998.
7. *Dicționarul Enciclopedic al Răsăritului Creștin*. Coord. Eduard G. Farrugia S.J., traducere din limba italiană de Adrian Popescu, Vasile Rus, Ioan Muntean și Andrei Mărcuș, Ed. Galaxia Gutenberg, Tg. Lăpuș, 2005.
8. EVAGRIE PONTICUL, *Capetele despre deosebirea patimilor și a gândurilor*, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia*, vol. 1, Ed. Humanitas, 2008.
9. EVDOKIMOV, PAUL, *Vârstele vieții spirituale – de la Părinții pustiei până în zilele noastre*, traducere din franceză de pr. prof. Ion Buga și Anca Manolescu, Ed. Humanitas, București, 2006.
10. GRIBOMNT, JEAN, „Monasticism and Ascetism. I. Estern Christianity”, în: *Christian Spirituality. Origines to the Tweleftth Centuries*, Edited by Bernard McGinn and John Meyendorff, Crossroad Publishing House, New York, 1985.

11. *History of Christian Spirituality*, vol. I, „The Spirituality of the New Testament and the Fathers”, eds. Luis Bouyer, Dom Jean Leclercq, Dom Francois Vandembroucke and Luis Cagnet, The Seabury Press, New York, 1963.
12. LEMENI, DANIEL, *Duhul a suflat în pustie. Lumea duhovnicească a Părinților deșertului*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2014.
13. MEYENDORFF, JOHN, *Teologia bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, ediția a II-a, revizuită, traducere din limba engleză și cuvânt înainte de pr. prof. univ. dr. Alexandru I. Stan, Ed. Nemira, 2011.
14. PALADIE, *Istoria Lausiacă (Lavsaicon)*, traducere, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 2007.
15. POPA, IPS Dr. IRINEU, *Experiența mistică a Părinților Orientali*, vol. I, Ed. Anastasia, 2005.
16. POPA, Acad. Dr. Mitrop. IRINEU, *Experiențe mistice la Părinții Orientali*, vol. II, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2012.
17. RĂDUCĂ, Pr. prof. dr. VASILE, *Monahismul egiptean de la singurătate la obște*, Ed. Nemira, București, 2003.
18. SCHMEMANN, ALEXANDER, *O Istorie a Bisericii de Răsărit*, traducere din limba engleză și prefață de pr. Vasile Gavrilă, Ed. Sofia, București, 2003.
19. SFÂNTUL ATANASIE cel MARE, *Viața Cuviosului Părintelui nostru Antonie (Vita Antonii)*, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în PSB 16, Ed. IBMBOR, București, 1988.